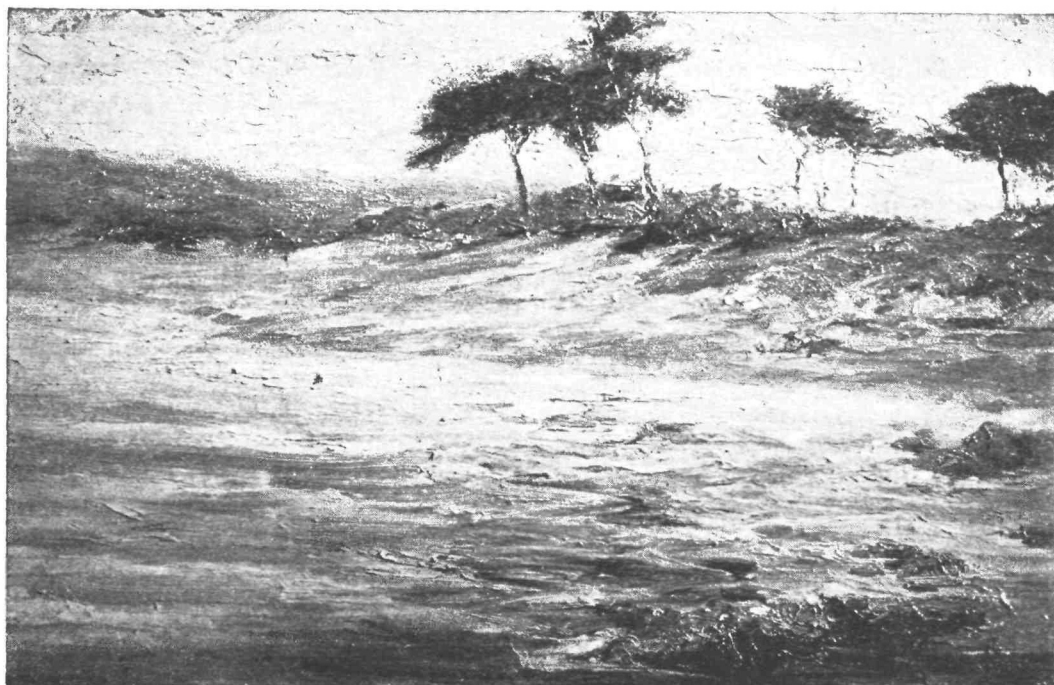

Ποῖν ἐνδράκη η ὀύελλα.

Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΗ ΗΠΕΙΡΟΣ

²Αρχαιολογικαὶ σημειώσεις ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς
³Ηπείρου, τῆς διεκδικουμένης ὑπὲρ τῶν Ἀλβανῶν.

ΠΟ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ Ἡπειρος ὑπῆρξε πάντοτε χώρα καθαρῶς Ἑλληνική. Ἦτο ἀκόμη καὶ κατὰ περισσότερον : δύναται νὰ κυγχᾷτοί ὡς κοιτίς τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. «Καὶ γὰρ οὗτος (ὁ «καλούμενος ἐπὶ Δευκαλίωνος) κατακλυσμὸς περὶ τὸν ἑλληνικὸν μάλιστα ἐγένετο τόπον» καὶ τοῦτον περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν, αὕτη «δ' ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶν, οὗτος γὰρ πολλαχοῦ τὸ ρεῦμα μεταβέβληκεν, ὥς κουν γὰρ οἱ Σέλλοι ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δέ Ἕλληνες.»

(Αριστοτέλους Μετέωρα I § 14).

Τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότερον ἱερόν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Τὰ ὅρια τῆς Ἡπείρου ἦσαν ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος τὰ Κεραυνία Ὅρη καὶ ὁ ποταμὸς Ἀῶς (Βιώσα) πρὸς τὰ βορειοδυτικά. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν τῶν φυσικῶν τούτων ὁρίων, πρὸς τὴν Ἰλλυρίαν, ὑπῆρξαν πλεῖστα ἑλληνικὰ κέντρα, ὧν τὰ σπουδαιότερα ἦσαν ἡ Ἀπολλωνία, κειμένη πρὸς βορρᾶν τοῦ Αὐλῶνος καὶ ἡ ἑλληνικὴ πόλις, ἡ ἀντικατασταθεῖσα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Βελεγράδων, ὧν ἡ θέσις κατέχεται σήμερον παρὰ τοῦ Βερατίου.

Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, παρὰ τὰς μεγάλας κατα-

στροφάς, ἐφειλομένης εἰς τὸν φανατισμὸν τοῦ Παύλου Λιπιάτου, δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα ἀπάσης τῆς χώρας ταύτης.

Ὅταν ἀργότερα ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἡ ζωϊκὴ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἐξειδηλώθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐκ νέου λίαν σαφῶς ἐν Ἡπείρῳ. Νέαι πόλεις προσετέθησαν εἰς τὰς τῆς ἀρχαιότητος πρὸς νότον καὶ ἰδίως πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀῶς. Αἱ περιφέρειαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπισκοπῶν ἀποδεικνύουν τὴν ἐδαφικὴν ταύτην καὶ πνευματικὴν ἐπέκτασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, διατηρηθείσης κατὰ τὰς μᾶλλον δυστυχεῖς ἡμέρας τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐκθεσις καλλιτεχνικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ, πραγματευομένη περὶ ὅλης τῆς Ἡπείρου θὰ ἤρκει ν' ἀποδείξῃ ἄνευ οἰσθήποτε ἀντιλογίας τὴν ἐπιφανῆ θέσιν, ἣν κατέχει ἡ χώρα αὕτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα δὲν θὰ περιορισθῶμεν παρὰ εἰς βραχεῖαν τινα ἐπιθεώρησιν μερικῶν κεκρυμμένων σημείων ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Ἡπείρῳ, βασιζομένην ἐπὶ πάντων εἰς νέα δεδομένα. Ἡ ἐκθεσις αὕτη θ' ἀρκέσῃ ν' ἀποδείξῃ τὴν συνέχειαν τῆς διήκον ἀλύσου παραδόσεως, τῆς ἐνούσης τὴν μᾶλλον ἀπωτέραν ἀρχαιότητα πρὸς τὴν ἐποχὴν μας, διὰ μέσου τῶν αἰώνων τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας.

Κόνιντσα

Ἡ Κόνιντσα, ἑλληνικὴ κοινότητα, εἶναι κτισμένη

ἐπὶ τῶν ἐρείπειων ἀρχαίας τινὸς πόλεως, ἴσως τῆς Κνωσσοῦ, ἢ Κωινισσοῦ.

Ἰπάρχουν ἀρχαιολόγοι, καθ' οὓς τὸ νέον ὄνομα τῆς κομποπόλεως προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματός τῆς.

Πωγωνιανή.

Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἣτις εἶναι ἡ Πωγωνιανή τῶν Βυζαντινῶν, ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Δελιδνάκι διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς κοιλάδος τοῦ Καλαμῆ μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ Ζαγορίου, βορειοανατολικῶς. Καθ' ἅπασαν τὴν γῶραν ταύτην οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἀνεγείρει καθ' ὅλους τοὺς χρόνους ἀληθεῖς ἀκροπόλεις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν μνημῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀναφέρονται τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Βελλᾶς, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῶν μᾶλλον φωτεινῶν κέντρων τοῦ ἡπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Δὲν σώζονται ἐξ αὐτοῦ δυστυχῶς σήμερον ἢ ἄλλιά τινα ἐρείπια. Φαίνονται ἀκόμη, πλησίον τοῦ ἐρειπιώδους τούτου μοναστηρίου, τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Ἀκροπόλεως τῆς Βελλᾶς.

Δελιδνάκι

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ὅπου ὁ ἐπισκεφθεὶς αὐτὸ Ποικελλῖλ ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τὰς ὥραιστέρας ἡμέρας τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, διατηρεῖται μεγάλη βυζαντινὴ ἐκκλησία, ἐνθα ἀναγνώριζαι τις ἀρχαῖα μάρμαρα. Τὰ μάρμαρα ταῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνον λείψανα τῆς ἀρχαιότητος. Κατὰ τὸν Ποικελλῖλ ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι λείψανα στύλων, ἅτινα ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίας πόλεως.

Πρεμετή

Ἡ Πρεμετή, ἐλληνικὴ πόλις κτισμένη παρὰ τὰ ἐρείπια βυζαντινῆς ἀκροπόλεως, ἰδρυθεῖσα ἴσως ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ μεγάλη ἐπτάψιδος γέφυρα ἐπὶ τοῦ Ἀφού, πλησίον τῆς Πρεμετῆς, εἶναι ἔργον βυζαντινόν, ὅπως ἄλλως τε μέγας ἀριθμὸς οἰκοδομημάτων τοῦ εἶδους τούτου ἐν Ἡπείρῳ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη σήμερον εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἡπείρου σωματεῖον γεφυροκτιστῶν καὶ ὀδραγωγικοκτιστῶν, ὀνομαζομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων «Σουτρατζή» αἵτινες ἐξασκοῦσι τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐκ παραδόσεως ἀπὸ ἀμνημονεύων χρόνων, καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Ἡ γενέτειρα περιοχὴ τῶν ἐν Ἡπείρῳ ὀνομάζεται κοινοτικῶς «Σουτζουρία» (γῶρα τῶν νεροῦλῶδων).

Τεπελνέι

Ἡ κομποπολις αὕτη, ἣτις δὲν ἐμνημονεύετο μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἱστορίᾳ, παρὰ ὡς γενέτειρα τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις, ὅπως τὸ ἀποδεικνύουν νεώταται ἀνασκαφαί, σημείον, ὅπερ εἶχεν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἀπομακρυσμένης ἀρχαιότητος, ἕνεκα τῆς στρατηγικῆς τῆς θέσεως μεταξὺ τῶν Ποταμῶν Ἀφού, Δρίνου καὶ Βέντσας.

Ἄπαντα ἡ γῶρα εἶναι ἐσπαρμένη ἐξ ἐλληνικῶν φρουρίων. Τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ τοῦ Δουκαρίου καὶ τοῦ Λεχλίου.

Δὲν εἶναι βέβαιον ποῦ πρέπει νὰ τοποθετησῇ τις ἐπακρίδως τὴν μακεδονικὴν πόλιν Ἀντιγόνοιαν. ἣτις δὲν ἔλειψε νὰ διαδραματίσῃ πρόσωπον ἀρκετὰ σπουδαῖον ἀπὸ τῆς θεμελιώσεώς τῆς μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἐν τῇ κομποπόλει τοῦ Τεπελνείου.

Ὅσον δι' αὐτό, τὸ Τεπελνέι δὲν δύναται τις δυστυχῶς νὰ τὸ ταύτισῃ μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα.

Ἀλλ' ὅτι ἡ κομποπολις αὕτη ἦτο ἀρχικῶς ἐλληνικὴ, δύναται τις νὰ εἶναι βέβαιος ἐκ τοῦ ἐπισήμου ὀνόματος, τοῦ δοθέντος εἰς τὴν γῶραν ὑπὸ τῆς ὁθωμανικῆς Κυβερνήσεως. Ὅντως, «Τεπελνέι» σημαίνει τουρκιστὴ «Ράχης τῶν Ἑλλήνων». Βυζαντινὸς πύργος ἐν ἐρείπειῳ, ὅστις ὑπάρχει ἀκόμη ἐν τῷ φρουρίῳ ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν γειτονευόντων Ἀλβανῶν «Καλιὰ-Ἑλληνίβετ», ὅπερ σημαίνει «Φρούριον τῶν Ἑλλήνων».

Ἄλλα πόλεις φαίνονται ὡς ὑπάρξασαι εἰς τὰ πέριξ. Μία ἐπιγραφὴ, ἀρτίως ἀνακαλυφθεῖσα, ἐνδεικνύει τὴν ὑπαρξίν, ὅχι μακρὰν τοῦ Τεπελνείου, ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ πέριξ τὸ κέντρον τῆς κοινότητος τῶν Συγγόνων, ἀγνώστου μέτρου τοῦδε.

Ἀργυροκάστρον

Πόλις ἐκτισμένη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, κειμένη ἴσως ἐν τῇ περιοχῇ τῇ κατεχομένῃ ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἔθναρις τῶν Ἀργυρίων. Μνημονεύεται παρὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀργυροπολίχνη». Ὁ πληθυσμὸς τῆς βυζαντινῆς ταύτης πόλεως διατήρησε τὸν βυζαντινὸν τῆς χαρακτῆρα ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας καὶ ἐπ' αὐτῇ ἀκόμη τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Μόλις ἀπὸ τοῦ 1770 ἡ ὁθωμανικὴ Κυβέρνησις ἠθέλησε ν' ἀποδιώξῃ μέγα μέρος χριστιανῶν διὰ νὰ ἰδρύσῃ αὐτόθι μουσουλμανικὴν ἀποικίαν. Μέγα μέρος Χριστιανῶν κατέφυγεν εἰς Ἰωάννινα καὶ Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐκτιμῇ τις τὸν ὑπέρροχον ἐλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀργυροκάστρου δὲν ἔχει παρὰ νὰ περιέλθῃ τὰ πέριξ καὶ τὰ κύκλῳ χωρία, ἅτινα διατήρησαν τὴν γλῶσσαν, τὸν τύπον, τὰ καθαρῶς ἐλληνικὰ ἔθνη.

Λάμποβον

Τὸ ἐλληνικὸν χωρίον Λάμποβον, κείμενον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀργυροκάστρου, εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ὥραιαν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν του, κτισμένην κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς δευτέρας μεγάλης περιόδου τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Ἀπὸ τοῦ νοτιοανατολικοῦ μέρους τοῦ Λαμπόβου φαίνονται τὰ λείψανα ἐλληνικῆς ἀκροπόλεως, κτισμένα ἰσοδομικῶς, δηλαδὴ μὲ πέτρας τετραγωνικάς καὶ ὀρθογωνίως τεθειμένας, ὅπως ἐγίνετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης.

Πλησίον τοῦ Λαμπόβου, εἰς τὴν Σαρακίνισταν, ἣτις διατηρεῖ, ὑπὸ τὸ ἕνδον τοῦτο ὄνομα, τὸν καθαρῶς ἐλληνικὸν τῆς χαρακτῆρα, ὑπάρχουν ἐπὶ ῥάχους ὀνομαζομένης Ζέρμας τὰ ἐρείπια ἐλληνικῆς Ἀκροπόλεως, μετὰ περιβάλλου, κτισμένου ὡς ὁ τοῦ Λαμπόβου. Πρόχειροι ἀνασκαφαὶ ἀπεκαλύψαν τελευταίως ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀρχαιοτήτων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεκαλύφθη καὶ ἐπιγραφὴ, φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ γυμνασιάρχου «Λυκοφρών».

Δὲν ἔλειπε λοιπὸν ἐνταῦθα γυμνάσιον, ὅπερ συνέστα κατὰ τὸν Παυσανίαν, τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον ἐλληνικῆς πεπολιτισμένης πόλεως.

Τρανουδιόστα, Σοφράτικα, Ντούδιανη

Πλησίον ὅλων τῶν ἐλληνικῶν τούτων χωρίων τῆς ἐπαρχίας Δρυϊνουπόλεως (Δρόπολης), τῆς κειμένης νοτίως τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἀπαντᾷ τις ἀρκετὸν ἀριθμὸν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων. Εἰς τὸ ἄκρον τῶν Σοφράτικων, πρὸς τὴν πεδιάδα, διατηροῦνται τὰ λείψανα

μεγάλης ἀνοσιπλοΐας καὶ ἐνὸς μικροῦ θεάτρου, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐντὺς τῶν μερῶν τούτων ἡδύνατο νὰ τοποθετηθῇ τις τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ θεμελιωθεῖσαν πύλην, ἣτις ἔφερε τὸ ὄνομα «Ἀδριανούπολις». Μὲγας ἀριθμὸς μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ ὁδοῦ δόγματος ἀποδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τῆς πόλεως ταύτης, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ἣτις δὲν ἡδυνήθη ν' ἀλλοιωθῇ τὸν ὡραῖον τύπον τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῆς χώρας. Ἡ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων εἶναι ἡ τῆς Ἀνω Ἐπισκοπῆς. Τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον μοναστήριον εἶναι τὸ τῶν Ραβεννίων, πλησίον τοῦ χωρίου Καλογορραντζίου.

Δελδίνον

Τὸ Δελδίνον ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας ἐπὶ τῶν ἐρείπων ἀρχαίας πόλεως, ἥς ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα. Νοτιοανατολικῶς τοῦ Δελδίνου εὐρίσκεται τὸ χωρίον Φοινίκη, ὅπερ φαίνεται ἀντικαταστήσαν τὴν ἀρχαίαν Φοινίκην. Φαίνεται αὐτόθι τὰ ἐρείπια τῆς ἀνοσιπλοΐας τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν νωτέρας ἐποχῆς, ἅτινα μαρτυροῦν ὅτι ἡ Φοινίκη ἐξηκολούθησε νὰ ἀκμάζῃ καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ἀνασκαφαί, ἀρτίως γενόμεναι, ἔφεραν εἰς φῶς τάφους καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς.

Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ Δελδίνου κεῖται τὸ χωρίον Παλαιὰς Αὐλῆς. Ὑπάρχουν ἐνδείξεις, καθ' ἃς ἡδύνατο τις νὰ πιστεῖται ὅτι ἔρχομεν ἐκεῖ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Ἐλεούτης, τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἣ ἂν ὦσι ταύτης, τὰ τοῦ Ἐλικράνου. Τὰ λείψανα τῆς ἀρχαιότητος κατέχουν τὰς κορυφὰς ἐνὸς λόφου. Τὰ ἐρείπια ταῦτα, εἰκαζόμενα τῆς Ἐλεούτης, συνίστανται ἐκ μερικῶν τμημάτων ἑλληνικῶν τειχῶν.

Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ χωρίου Φοινικίου ἀπαντᾶται τὸ μοναστήριον τοῦ Μεσοποτάμου μετὰ τὴν ἀρχαιοτάτην βυζαντινὴν τοῦ ἐκκλησιᾶν τιμωμένην μετὰ τὴν προσωνομίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιοσημείωτων οἰκοδομῶν, ἔχει τέσσαρας θόλους. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν τῆς διακρίνεται μὲγας ἀριθμὸς βυζαντινῶν ἀναγλύφων, παριστανόντων ζῶα, φυτά, θηρία, κοσμήματα κλ. Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ φαίνεται μία ἐπιγραφή ἐντατειχισμένη.

(Ἐπεται τὸ τέλος)

X. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ *

Οὕτως ὑπὸ ἀνατομικὴν καὶ ἰατρικὴν ἐποψιν κρίνει τὸ ἔργον τοῦ Θεοτοκοπούλου ὁ διαπρεπὴς Πορτογάλλος συγγραφεὺς. Σημειωτέον ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Θεοτοκόπουλος ἐπίτηδες ἐξωγράφει οὕτω καὶ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ διαστρέψῃ τὰς γραμμὰς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὐδὲ νὰ παραβῇ τοὺς ἀνατομικοὺς νόμους διὰ νὰ μᾶς δώσῃ ὑπέροχον καλλονήν, ὥς ἐπραξεν ὁ γάλλος ζωγράφος Ingres ὅστις εἰς τὴν «Ὁδάλισκην» του παρέδωκε τοὺς νόμους τῆς ἀνατομίας καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν γραμμὴν του τρεῖς σπονδύλους περιττοῦς, ἀλλὰ ἡ σπονδυλικὴ στήλη μικραίνουμένη διδῇ εἰς τὰ νῶτα τῆς ὀδάλισκας ὀρισεῖδῃ κάμψιν χαριτωμένην. Ὁ Θεοτοκόπουλος δὲν εἶχε τοῦτο κατὰ νοῦν, νὰ καταστρέψῃ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα.

Ὁ Πορτογάλλος καθηγητὴς θεωρεῖ τὸν Θεοτοκόπουλον διάδοχον τῶν Βυζαντινῶν ἐνεκα τοῦ ἀτέχνου σχεδίου καὶ τῆς παραλείψεως τῶν νόμων τῆς ἀνατομίας ὅτι εἶχε μίαν τέχνην πρωτογενῆ, ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ ἀσύλου τῶν τρελλῶν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅτι ὁ ἡμέτερος Θεοτοκόπουλος ἦτο φρενοπαθεὺς κράσεως, μεταφέρομεν ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα:

«Ὡς μὴ σκανδαλισθῶσιν αἱ καλλιτεχνικαὶ ψυχαὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι νὰ μὴ ἴδουν μίαν σχέσιν τῆς μεγαλοφυΐας πρὸς τὴν φρενοπάθειαν. Εἶναι ἀπόδειξις συγκεκριμένου γεγονότος. Ἡ τέχνη τοῦ Greco ὁμοιάζει πρὸς τὰς ζωγραφίας τῶν τρελλῶν. Εἶναι ἐπιβεβαιώσις στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν πινάκων αὐτοῦ. Πινακοθῆκη φαινομένων, Μουσεῖον τοῦ Βάρνουμ (1)

Μουσεῖον ἄξιον τοῦ Λομπρόζου, συλλογὴ τεράτων καὶ ἀλλοκότων ἔργων (grotesques), φυσικὴ ἔκφρασις ταπεινώσεως ἡθικῆς· ἰδοὺ τί εὐρίσκει τις εἰς τὰ ἔργα τοῦ Greco. Τρέλλα! Ἡ παραδοσις ἡ διατηρουμένη ἀπὸ τοὺς ὑπέρβας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τολέδου τὴν ἐπιβεβαιεῖ καὶ αἱ ζωγραφίαι του τὴν ἐπικυροῦν. Αἱ ἀναμνήσεις τῶν συγχρόνων μὲς παρουσιάζουν ἀνθρώπων κατελιγμένων ἀπὸ παράνοιαν. Αἱ δίκαι του, ἡ μεγαλομανία του, τὰ πάντα δεικνύουσιν τεταραγμένον ἐγκέφαλον.

Ἐπὶ καλλιτεχνικὴν ἀποψιν, αἱ παρωδία καὶ αἱ γελοιογραφίαι τῶν ἀνθρωπίνων μορφῶν, ὁ παραλογισμὸς τοῦ χρωματισμοῦ, ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν ἀρμέγνον τέχνην, ὁ ὑπερβολικὸς τρόπος του, ἡ ἑλλειψίς τῆς ἀναλογίας καὶ ἀρμονίας, εἶναι αἱ ἀναντίρρητοι ἀποδείξεις τοῦ παραλογισμοῦ του. Δίδει εἰς τὴν φρενοβλάβειάν του τὴν ἀρχαίαν μορφήν, ἐπανερχόμενος εἰς πρωτογενῆ τέχνην. Ὁ Greco εἶχε τὴν ψύχωσιν τῆς γραφομανίας καὶ ἡχομανίας ποῦ ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν ἐπίμονον ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων ἀντικειμένων. Ἀνακαταλαμβάνοντας, δέον νὰ θεωρήσωμεν τὸν Greco ἀπὸ τῶν ἔργων του καὶ τῶν τεκμηρίων, τὰ ὅποια ἔχομεν, ὡς ἓνα ἀνεσάρμοστον, παράξενον, ἐκκεντρικόν, ἐγωϊστικόν, μεγαλομανὴ καὶ φιλόδοκον ἢ πορτογαλικὴν ἔκφρασις διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ψύχωσιν εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ «demandista». Ὁ Πορτογάλλος σοφὸς παραβάλλει τὸν Greco μετὰ τοὺς ζωγράφους

ἐπλούτους διὰ τῆς περιαγωγῆς περιέργων καὶ παραδόξων ταπήτων. Ἐκαλεῖτο Phineas Taylor Barnum (1810-1891) τὸ ὄνομά του κατέστη παγκόσμιον σημαῖνον θρασὺν κερδοσκόπον διαφημίζοντα ἐντέχνως τὰ ἔργα του.

* Συνέχεια.

(1) Ὡς γνωστὸν ὁ Ἀμερικανὸς οὗτος ἐπιχειρηματίας